

Végh Marianna

A fogvatartottak alkotmányos helyzete az alkotmánybírósági határozatok tükrében

A demokratikus jogállamban a bűncselekményt elkövetők felelősségre vonása mindenkor az állam feladata, mivel a bűncselekmény a társadalom jogi rendjét sérti. Ez a közhatalmi jogosítvány azonban nem korlátlan, hanem alkotmányosan korlátozott. Amint azt Vókó György a Magyar büntetés-végrehajtási jog című tankönyvében is megfogalmazta, az elkövetővel szemben a büntetőeljárásban hozott jogerős ítélet megteremti az alapvető jogokba való beavatkozás jogalapját, de a tényleges jogkorlátozás már a végrehajtás keretein belül történik meg akkor, amikor valaki ténylegesen elveszíti a személyes szabadságát, amikor kijelölt helyen kell laknia és/vagy dolgoznia, amikor korlátozzák a mozgásszabadságát. Tehát a büntető felelősségre vonás rendszerében a büntetés-végrehajtási fázis az, amelyben az állam által gyakorolt büntető hatalom az egyént érintően a legmarkánsabban érvényesül.

Fontos mérce a jogállamiság, hiszen a büntetőjog jog ezen részterületén, azaz a büntetés-végrehajtás szakaszában is elvárható, hogy a megalkotandó jogszabályok világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára is előre láthatóak legyenek.¹ Nem erősíti a jogbiztonságot a jogalkotásnak az formája, ami a 2015. január 1. napjával hatályba lépett, a büntetés-végrehajtás teljes vertikumát lefedő jogszabályi környezetet érintette. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: Bv. tv.) még hatályba sem lépett, már módosításon esett át. (A 2014. évi LXXII. törvény több ponton módosította a Bv. törvényt, olyan rendelkezéseket is „visszatelepített”, amelyek az eredeti koncepcióban benne voltak, de az egyeztetések alkalmával kikerültek.). Az előreláthatóság részkövetelményének sem felel meg, így a jogbiztonságot nem erősíti, hogy a Bv. tv. végrehajtási rendeletét, valamint az egyes részterületek részletszabályait csak 2014 decemberében alkották meg, ami az alkalmazhatóságra való felkészülést megnehezítette. Pusztán koncepciók ismeretében ugyanis nem lehet a végrehajtó intézetek és a büntetés-végrehajtás állománya számára belső intézkedéseket, normákat megalkotni, amelyeknek az feladata, hogy a törvény és a rendeletek által biztosított kereteken belül konkrét, pontos, világos és végrehajtható szabályokat teremtsen.

„Az állampolgári jogokat csak annyiban szabad korlátozni büntetés-végrehajtás céljából is, amilyen mértékben ezt törvény rendelkezése megengedi, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen. Az emberi és állampolgári jogok közül – a nemzetközi elvárásokra (egyezmények és ajánlások) is figyelemmel – az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzet esetén sem lehet eltérni a következő jo-

1 9/1992. (III. 12.) AB határozat

goktól: az élethez való jog; az emberi méltósághoz való jog; a kínzás, a megalázó, embertelen bánásmód és az érintett beleegyezése nélkül végzett orvosi kísérletek tilalma; „mindenki csak azért a cselekményért felel, amelyet a törvény büntetni rendel”, és a „mindenki csak olyan büntetéssel sújtható, amelyet a törvény meghatároz” szabálya; az ártatlanság védelme; a védelemhez való jog; az azonos cselekményért való többszöri elítélés tilalma; az igazságtalan elítélés (fogvatartás) miatti kártérítéshez való jog; a jogképeség; a gondolat, lelkiismeret és a vallás szabadsága; az állampolgárságtól megfosztás tilalma.”²

A büntetés-végrehajtás alkotmányos szélső értékeit, a korlátokat az Alkotmánybíróság egyrészt az emberi méltóság és a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzás, kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód és büntetés tilalmában határozta meg. Ez a keret jelöli ki az állam számára, hogy milyen mértékben avatkozhat be az egyén életébe, korlátozhatja a szabadságát és az alapjogait.

A minden állampolgárt megillető jogok egy részét nem érinti a büntetés végrehajtása, de vannak olyan jogok, amelyek módosulva élnek tovább, illetve szünetelnek. A büntetés végrehajtása nem érintheti az alábbi jogokat: az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, a személyi biztonság jogát, az egészséges szociális biztonsághoz való jogot, a jogképeséget, a jó hírnévhez való jogot, a gondolat, a lelkiismeret és vallásszabadságot, a magántitok védelmét, a művelődéshez való jogot, a tudományos és művészeti tevékenység szabadságát, a diszkrimináció tilalmát.

A korlátozható és a szünetelő jogok körét a Bv. tv. 119–121. §-ai tartalmazzák. A szabadságvesztés végrehajtása alatt a Bv. törvényben meghatározott korlátozásoknak megfelelően gyakorolható – a teljesség igénye nélkül – például a személy önrendelkezéshez való joga, véleménynyilvánítási szabadsága, lelkiismereti és vallási szabadsága, általános cselekvési szabadsága a szünetelő jogokra való tekintettel, tulajdonhoz való joga és magántitokhoz való joga.

A szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetel az elítélt joga a szabad mozgáshoz, a tartózkodási hely szabad megváltoztatásához, a békés gyülekezéshez, a sztrájkhoz, a szabad orvosválasztáshoz, ahhoz, hogy az országgyűlési képviselők, a helyi és kisebbségi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választható legyen. De továbbra is szünetelnek az elítélt azon jogai, amelyekre a közügyektől eltiltás, illetve a bíróság ítéletében meghatározott foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás és kitiltás kiterjed.

Ugyanakkor természetesen a büntetés végrehajtási jogviszony is keletkeztet speciális, csak a végrehajtás ideje alatt érvényesülő jogokat és kötelezettségeket, amelyeket a Bv. tv. 122. §. a)–o) pontja foglalnak össze.

2 Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 167–168. o. Vö. Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 82. o.

A jogoknak ez a kategorizálása igazzá teszi az Alkotmánybíróság azon megállapítását, hogy „az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak”.³

„Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható”⁴ – fogalmaz az Alkotmánybíróság határozata.

Az Alkotmánybíróság több határozatában hangsúlyozta, hogy az alkotmányos alapjogok nem korlátozhatatlanok. Ebből pedig az is következik, hogy ez az emberi méltósághoz való jogra is vonatkozik. A teljes körű védelem, az abszolút korlátozhatatlanság csak az élethez való joggal fennálló egységében illeti meg, egyes részjogosítványai korlátozhatók.

Az Alaptörvény II. cikke szerint „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A III. cikk (1) bekezdése szerint „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.”

De hogyan korlátozhatják, vagy korlátozhatják-e egyáltalán a büntetés végrehajtása, illetve a büntetés végrehajtására vonatkozó törvények és egyéb jogszabályok az emberi méltóságot?

Az emberi méltóság tiszteletben tartása

A büntetés végrehajtása nem korlátozhatná, csorbíthatná az emberi méltóságot, azonban ez a gyakorlatban nem valósul meg. A személyes szabadságuktól megfosztott és bv. intézetekben elhelyezett fogvatartottak a büntetésüket, illetve büntetőeljárású kényszerintézkedésüket zárkákban, lakóhelyiségekben töltik. A zárkák, lakóhelyiségek méretét 2015. január 1. napjáig a szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdése tartalmazta. Eszerint „A zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre lehetőleg hat köbméter légtér, és lehetőség szerint a férfi elítéltek esetén három négyzetméter, a fiataloké, illetve a női elítéltek esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson”.

Ez a szabály – ezzel a szöveggel – 2010. november 24-én lépett hatályba. A módosító rendelkezések ugyanis a korábbi „legalább” kitéltelt a „lehetőleg” és

³ 13/2001. (V. 14.) AB határozat

⁴ 8/1999. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42., 44–45. o.

a „lehetőség szerint” szövegrésszel cserélték fel. Ez a módosítás teljesen szembe ment a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrejött Európai Bizottság (a továbbiakban: CPT) által lefektetett követelménnyel, ami szerint a többszemélyes zárkák esetében a 4 m² minimális mozgástér a kívánatos a fogvatartottak számára.

A 2015. január 1. napján hatályba lépett a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet (továbbiakban: végrehajtási rendelet), ami a zárkákban minimálisan biztosítandó mozgásteret határozza meg. A végrehajtási rendelet 121. § (1) bekezdése szerint „A zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre lehetőleg hat köbméter légtér, és férfi elítélt esetén legalább három négyzetméter, női elítélt és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson.”

Továbbra is érvényes azonban, hogy a mozgástér meghatározása szempontjából a zárka, vagy a lakóhelyiség alapterületéből az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni.

Visszatértünk tehát egy korábbi szabályozási megoldáshoz, ami köszönhető annak is, hogy az Alkotmánybíróság 2014. október 27. napján meghozta a 32/2014. (XI.3.) AB határozatot, melyben az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdése nemzetközi szerződésbe és az Alaptörvénybe ütközik, ezért azt 2015. március 31-ei hatállyal megsemmisítette. De miért pont 2015. március 31-ei hatállyal, amikor 2015. január 1. napjával teljesen új jogi környezetet alkotó jogszabály együttes lépett hatályba és váltotta fel a korábbi szabályokat? Ebből a szempontból számomra nem igazán elfogadhatók a 61. bekezdésben foglaltak, ami szerint a jövőbeni hatállyal történő megsemmisítéssel kívánt a taláros testület időt biztosítani a jogalkotónak arra, hogy az Alaptörvénynek és az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvénnyel (továbbiakban: Egyezmény) összhangban álló jogszabályi rendelkezést alkosson meg.

Az Egyezmény 3. Cikke szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

Az Európai Unió Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2 ajánlása a tagállamok számára Az európai büntetés-végrehajtási szabályokról 18. szabálya a fogvatartási helyiségekkel kapcsolatos követelményeket rögzíti.

„18.1. A fogvatartási helyiségeknek, különösen azoknak, amelyek a fogvatartottak éjszakai helyéül szolgálnak, meg kell felelniük az emberi méltóság és amennyire lehetséges, a magánszféra támasztotta követelményeknek, figyelemmel az éghajlati feltételekre, eleget kell tenniük az egészség, a higiénia területén – különösen az alapterületre, a légköbméterre, a megvilágításra, a fűtésre és a szellőzésre – előírt minimális feltételeknek. [...]

18.3. A belső jognak meg kell határoznia a szükséges minimális feltételeket az 1. és a 2. bekezdésekben felsorolt pontok vonatkozásában.

18.4. A belső jognak rendelkeznie kell az annak biztosítását szolgáló mechanizmusokról, hogy ezeket a minimális feltételeket ne sértse a büntetés-végrehajtási helyek zsúfoltsága.”

Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (továbbiakban Egyezségokmány) 7. Cikke szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni. Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni.” A 10. Cikk 1. pontja szerint „A szabadságtól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.”

Az azonban kétségtelen, hogy a végrehajtási rendelet szövegezekor a határozatban foglaltak megjelölték az irányt. Van tehát egy kötelező minimum, amit biztosítani kell, a szabályozás a pozitív irányba történő eltérést biztosítja. Az más kérdés, hogy ennek biztosítására a jelenlegi börtönnépesség létszámát és a hazai elhelyezési körülményeket tekintve több bv. intézet nem lesz képes.

Nem feltétlenül akkor érünk el pozitív eredményt, illetve előrelépést a fogvatartotti férőhelyek bővülésében, ha további börtönöket építünk vagy a meglévő férőhelyeket bővítjük. Az alternatív megoldások alkalmazására is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni. Gondolok itt elsősorban az előzetes letartóztatásnak az elektronikus távfelügyeleti eszközzel biztosított házi őrizettel történő helyettesítésére. Ebbe az irányba hathat a reintegrációs őrizet majdani alkalmazása is.

Rendkívül fontosnak tartom, hogy az Alkotmánybíróság a 32/2014. (XI. 3.) AB határozatában összegyűjtötte és a lényegüket tekintve ismertette azokat a jogeseteket, amelyekben az EJEB (többségében) a börtöncella mérete s így az egyezmény 3. cikkében foglalt tilalom megsértése miatt Magyarországot szankcionálta, és ismertetett olyan eseteket is, amelyekből a bírósági gyakorlatra lehet következtetni.

Az ítéletekben közös elem, hogy az egy főre jutó mozgásteret minden esetben a CPT ajánlásának megfelelően tartja kívánatosnak ugyan, de amennyiben az egy főre jutó mozgástér 3 és 4 m² között volt, az eset egyéb körülményeit is figyelembe vette a testület a kártérítési jogosságának megítélésében, de emellett az egyezményesértést minden esetben megállapította. Ezek az egyéb körülmények főleg a zárkán kívüli elfoglaltság időtartama, a zárka megvilágítása, szellőzése, az élelmezés minősége. Ha a mozgástér a lehető legnagyobb mértékben megközelíti vagy eléri a kívánt mértéket, és a zsúfoltság enyhítését célzó intézkedések is vannak, ezek hatását értékelve az EJEB mellőzi a jogsértés megállapítását.

Figyelemmel a hazai büntetés-végrehajtási intézetek többségének életkorára, a börtönök telítettségére, nem ritka az 1 m²/fő szabad mozgástér, ami nemcsak a Bv. tv. 122. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott higiéniai feltételeknek megfelelő egészséges elhelyezéshez való jogot, hanem az emberi méltósághoz és a jogszerű bánásmódhoz való jogot is sérti.

Alkotmánybíróság határozata szerint „Az EJEB következetes ítélkezési gyakorlata értelmében kizárólag a jogszerű bánásmód vagy büntetés bizonyos for-

máihoz szükségszerűen kapcsolódó szenvedésen túlmenő, további szenvedés és megalázás sérti az Egyezmény 3. cikkében foglalt tilalmat.”⁵

A törvényes bánásmód szükséges és nélkülözhetetlen eleme a hatékony büntetés-végrehajtásnak, hiszen a hatóságok, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek példamutató és jogkövető magatartása az, ami a társadalom megtévedt tagjai számára a törvényi előírások jövőbeni tiszteletben tartását és betartását egyáltalán előmozdíthatja. Ebből pedig az következik, hogy fokozott figyelmet kell fordítani a személyi szabadságukban korlátozott személyekkel való bánásmód törvényességére.

Egyetértek a megfogalmazott követelménnyel, miszerint „az államnak [...] azt kell biztosítania, hogy a személy fogvatartására az emberi méltóság tiszteletben tartásával összeegyeztethető feltételek között kerüljön sor, és hogy az intézkedés végrehajtásának módja és módszere ne okozzon az egyénnek a fogvatartással szükségszerűen együtt járó szenvedés elkerülhetetlen szintjét meghaladó erősségű gyötrelmet és nehézséget.”⁶

Nem érték egyet a különvéleményekkel, amelyek szerint az Alkotmánybíróság nem rendelkezik elegendő érvrendszerrel az alaptörvény-ellenesnek minősítés indoklására. Az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdése szerint „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.” A T cikk (3) bekezdése szerint „Jogszabály nem lehet ellentétes az Alaptörvénnyel.”

Úgy gondolom helytálló volt az EJEB – jelen esetben magyar vonatkozású – ítéleteinek rövid ismertetése. És ez nem is tekinthető előzmény nélkülinek. Az Alkotmánybíróság a 2/2013. Büntető jogegységi határozat alaptörvény-ellenességének megállapítására irányuló bírói indítvány tárgyában hozott határozatában szintén elemezte az EJEB döntéseit.

Ne felejtkezzünk el arról sem, hogy döntésével az Alkotmánybíróság kötelezettséget teremtett a jogalkotó számára, hogy a nemzetközi elváráson alapuló követelményrendszerhez igazítsa az előírásokat. Ez – bár a Bv. törvény a minimális élet- és mozgásteret kötelező jelleggel előírja – nem valósult meg maradéktalanul.

Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy 2014. december 31. napjáig az emberi méltóság alapjogának bizonyos mértékű korlátozhatóságát biztosító rendelkezés nem törvényben, hanem IM rendeletben volt megszövegezve. 2015. január 1. napjától az élet- és mozgásterre vonatkozó rendelkezések már a Bv. törvényben jelennek meg.

Az egészségügyi önrendelkezés joga

Az Alkotmánybíróság az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jogból vezette le a beteg önrendelkezési jogát, ami összetettsége révén magába foglalja az egészségügyi beavatkozásokba való beleegyezés és az ellátás visszautasításának a jogát.

⁵ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat. 38

⁶ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat. 38.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése szerint „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. (2) Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait.” A II. cikk rendelkezik az emberi méltóság sérthetlenségéről: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eü. tv.) 15. § (1) bekezdése alapján a beteget megilleti az önrendelkezéshez való jog, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható.

A 15. § (2) bekezdése szerint „az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza”.

Az egészségügyi önrendelkezési jog kapcsán az Alkotmánybíróság a 30/2013. (X. 28.) AB határozatban nyilvánította Alaptörvény-ellenesnek a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló, 2015. január 1. napjáig hatályban volt 5/1998. (III. 6.) IM rendelet 4. §. (3) bekezdését és az 5. §-ában foglaltakat.

A megjelölt rendelkezésekkel szemben az volt a legfőbb alkotmányossági aggály, hogy a jogalkotó az emberi méltósághoz való jog eme részjogosítványát nem törvénnyel, hanem rendelettel korlátozta. Azzal ugyanis, hogy a büntetőbíróság a jogerős ítéletével megteremtette a jogalapját az emberi jogokba történő beavatkozásnak, nem teremtett lehetőséget az alapjog egyes részjogosítványai indokolatlan, aránytalan és törvényi alap nélküli korlátozására. A korlátozás csak a mindenkorai alkotmányban rögzítettek szerint lehetséges. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerint „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”

A fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló, 2015. január 1. napjáig hatályban volt 5/1998. (III. 6.) IM rendelet az alapjog korlátozásáról úgy rendelkezett, hogy „a fogvatartott egészségügyi ellátása visszautasításával kapcsolatos önrendelkezési joga a saját és a közösség egészségének védelme érdekében korlátozható veszélyeztető, illetve közvetlen veszélyeztető állapot fennállása esetén, életveszélyes állapot-, valamint várhatóan maradandó egészségkárosítás elhárítása miatt, közegészségügyi-járványügyi érdekből, valamint törvényben meghatározott esetekben.”

A jogalkotó elfogadta az Alkotmánybíróság érvelését, az új Bv. tv. megalkotásakor az egészségügyi önrendelkezés korlátozhatóságának lehetőségét a törvény szövegében helyezte el. A Bv. tv. 158. § a)–c) pontjaiban rögzítették azokat az érdekköröket, amelyek fennállása esetén a korlátozás megengedett. Ide tartozik a saját és a közösség egészségének védelme érdekében a veszélyeztető, illetve közvetlen veszélyeztető állapot fennállása esetén, sürgős szükség esetén, továbbá közegészségügyi-járványügyi érdekből történő korlátozhatóság. A jelenlegi

szabályozás a korábbihoz képest tágabb teret enged a korlátozásnak. A sürgős szükség ugyanis egy gyújtófogalom, ami magában foglalja az életveszélyes állapot, valamint a várhatóan maradandó egészségkárosítás elhárításának szükségességét, illetve a társadalmilag tűrhetetlennek minősített, tartós fájdalom okozásának elkerülését.

Megjegyzendő, hogy az egészségügyi önrendelkezési joggal, az ellátás visszautasításával a fogvatartottak „előszeretettel élnek”, főleg a szabadulási időpont közeledtével.

A véleménynyilvánítás szabadsága

A véleménynyilvánítás szabadsága összetett alapjog. Beletartozik a szólás- és sajtószabadság, az egyesülési és gyülekezési jog, valamint a lelkiismereti és vallás-szabadság.

Az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése szerint „(1) Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához.” A (4) bekezdés szerint „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.”

A szabad véleménynyilvánítás szempontjából érdemes idézni az Egyezségokmány és az Egyezmény vonatkozó rendelkezéseit. Az Egyezségokmány 19. Cikk 3. bekezdése megfogalmazásában a szabad véleménynyilvánítás tartalmaként megjelölt „mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadsága” különleges köteleességekkel és felelősséggel jár. „Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít, és amelyek a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcös védelme érdekében szükségesek.”

Az Egyezmény 10. Cikke 2. pontja előírja: „E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alakszerűségeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi integritás, a közbiztonság, a zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas információ közlésének megakadályozása, a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

Az Alkotmánybíróság a 13/2001. (V. 14.) AB határozatában rögzítette, hogy a „véleménynyilvánítási szabadság és a sajtószabadság esetén ez a kérdés kiemelt jelentőséget kap, mivel ezen szabadságok a demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak. A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie. A véleménynyilvánítási szabadság – mint

alkotmányos alapjog – magas értéktartalmából következik, hogy a korlátozás alapjául szolgáló érdeksérelemnek különösen súlyosnak kell lennie.” [III.1.1.]

Az Alkotmánybíróság hivatkozott határozatában rögzítette, hogy a „szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; addig, amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja.”

Ebből pedig az következik, hogy a fogvatartás önmagában nem lehet oka és alapja a véleménynyilvánítási szabadság és a sajtószabadság korlátozásának. Azaz nem alapozza meg a véleménynyilvánítás szabadságának szűkítését, vagy szélesebb korlátozásának lehetőségét az, hogy bűncselekmény elkövetése miatt szabadságvesztést vagy szabálysértés miatt elzárást hajtanak végre, vagy az, hogy szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény alapos gyanúja miatt a folyamatban lévő büntetőeljárásban előzetes letartóztatást rendeltek el.

A jelenleg hatályos Bv. törvény 120. § (1) bekezdése szerint „Az elítélt véleményt – ellenőrzés mellett az e törvényben meghatározott korlátozás kivételével – olyan formában nyilváníthatja ki, amely nem zavarja a bv. intézet rendjét és biztonságát.” A törvény csupán a vélemény nyilvánosságra hozatala korlátozhatóságának eseteit határozza meg tételesen. Korlátozásnak csak a nemzetbiztonság védelme, a minősített adat közlésének megakadályozása, a bűncselekmény közvetlen veszélyének fennállása és annak megakadályozása esetén, a bv. intézet rendje és biztonsága, a bűnöző életmód népszerűsítésének megakadályozása, valamint az elítélt vagy hozzátartozója számára a bűncselekménnyel kapcsolatos vélemény nyilvánosságra hozatalából eredő vagyoni előny elérésének megakadályozása érdekében van helye.

A véleménynyilvánítás speciális formája, amikor a fogvatartott mindezt a sajtó útján, a sajtó közreműködésével gyakorolja. A sajtó útján történő véleménynyilvánítás azonban engedélyhez kötött. Az engedély megadása a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának hatáskörébe tartozik. A nyilatkozattétel korlátja, ha az országos parancsok a bv. intézet rendje és biztonsága érdekében megtagadja a hozzájárulást.

Garanciális szabályként azonban biztosítja a fogvatartott és védője számára a bírósági felülvizsgálatot a korlátozó döntés ellen.

A korlátozás lehetőségét maga az Egyezmény sem tiltja meg, de a korlátozás tényleges gyakorlása gondos vizsgálatot és mérlegelést igényel. Egyetértek a taláros testület azon megállapításával, miszerint „a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus társadalom egyik lényeges vonása, és nemcsak olyan információkra vagy eszmékre alkalmazandó, amelyek kedvezően fogadtatnak, avagy amelyeket ártatlannak vagy közömbösnek tekintenek, de azokra is, amelyek támadnak, sokkolnak, nyugtalanítanak. A véleménynyilvánítás szabadsága alóli kivételeket szűken kell értelmezni és a korlátozásoknak meggyőző módon kell megalapozottnak lenniük.”

Az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságának alábbiakban meghatározott korlátozását nem tartja alkotmányosértőnek: „Az Alkotmánybíróság [...] a véleménynyilvánítási és sajtószabadság alkotmányosan elfogadható korlátjaként ismeri el a nemzetbiztonság védelmét és az államtitok közlésének megakadályozását. [...] A jogalkotás és az alkotmánybírósági vizsgálat szükségképpen elvont szintjén is elképzelhető, hogy a fogvatartott és a média közötti kommunikáció eredményeként nemzetbiztonsági érdekek kerülnek veszélybe, és megvédésük érdekében az alkotmányos alapjogok korlátozására van szükség.”⁷

A 13/2001. (V. 14.) AB határozat egy másik kitétele szerint „A fogvatartottak esetében is [...] a bűncselekmény elkövetésének vagy az erre való felhívás nyilvánosságra kerülésének megakadályozására adható felhatalmazás.”

A hivatkozott határozatban foglalt iránymutatást a jogalkotó maradéktalanul figyelembe vette a jelenleg hatályos rendelkezések megszövegezésekor. Az más kérdés, hogy fog mindez a gyakorlatban érvényesülni, az időtényezőre is figyelemmel. „A hír múltó érték (»romlandó áru«), és nyilvánosságra hozatalának – még ha rövid időre is történő – késleltetése, akadályozása, az értéke és az iránta megnyilvánuló érdeklődés teljes elvesztésének kockázatával jár.”⁸

A tisztességes eljáráshoz való jog

A tisztességes eljáráshoz való jog gyűjtőfogalom, melybe beletartozik, hogy a bíróság előtt mindenki egyenlő, a független és pártatlan bírósághoz, illetve a nyilvános tárgyaláshoz való jog, az ártatlanság véelme, a nullum crimen et nulla poena sine lege elve, a jogorvoslathoz való jog és a védelem joga.

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el. A (7) bekezdés rendelkezik arról, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogszerűségét sérti.”

„A végrehajtás közvetlen hatására figyelemmel a jogi helyzetben bekövetkező bármilyen változás direkt módon érvényesül az elítélt életében Leginkább ezzel indokolható az elítéltek jogait és kötelezettségeit érintő, végrehajtás alatt meghozható legfontosabb döntéseknek a végrehajtó hatalomtól független, az igazságszolgáltatás szférájába tartozó személyhez, jelesül egy speciális feladatokat ellátó bíróhoz telepítése”⁹ – írja Szűcs András.

A bv. bíró „bírói funkciójában mindenkire kötelező döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, a büntetés céljának – elsődlegesen a

7 13/2001 (V. 14.) AB határozat

8 Uo.

9 Szűcs András: Aktuális jogértelmezési problémák és megoldásaik a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban. *Iustum Aequum Salutare*, II. évf. 2006/3–4. 145–150. o.

speciális prevenció igényeinek – megfelelően a törvény keretei között alakít az ítéldbíróóság által kiszabott büntetés (intézkedés) végrehajtásának menetén. Enyhítéssel vagy szigorítással változtathat az ítéldbíróóság határozatain (végrehajtási fokozat), sőt olyan büntetés-végrehajtási intézkedés is van (magánelzárás fegyelmi fenytés), ahol elsőfokú bírósági eljárás keretében jogorvoslati fórumként szerepel.”¹⁰ Ezen kívül a bv. bíró számos igazgatási, adminisztratív, végrehajtó-rendelkező tevékenységet is ellát, amelyek nem bírói feladatot jelentenek.

A bv. bíró tehát rendkívül összetett feladatot teljesít, és emiatt csak az igazságszolgáltatás rendszerében lehet elhelyezni, amint azt Vókó György is hangsúlyozta.

A Bv. tv. 50. § (1) bekezdés f) pontja szerint a büntetés-végrehajtási bíró eljárása során hozott végzés ellen – e törvény eltérő rendelkezése hiányában – fellebbezésnek van helye.

Az Európai Unió Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2 ajánlása a tagállamok számára Az európai büntetés-végrehajtási szabályokról 2. szabálya rögzíti, hogy a „szabadságuktól megfosztott személyek mindazon jogokat megtartják, amelyeket a törvény szerint a szabadságvesztés büntetésüket vagy az előzetes letartóztatásba helyezésüket kimondó határozattal nem vontak meg.”

Ma már evidensnek tűnik, hogy a fogvatartottak számára is biztosítani kell a jogorvoslathoz való jogot a bv. bírói eljárásban hozott határozatokkal szemben. De nem volt ez mindig így. A büntetés-végrehajtási bíró döntései ugyanis az elítélt életét befolyásolják, éppen úgy, mint az ítéelő bíróság döntései, ezért megalapozott elvárásként jelentkezik a bv. bírói működéssel szemben az egységes gyakorlat igénye – úgy, mint a büntetőbíróságok eljárásával kapcsolatban. Ez az igény nem csupán az eljárás lefolytatása során, hanem a jogorvoslati jog területén is megjelent.

Ma már jogtörténet, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 6. § (3) bekezdésének c) pontja akként rendelkezett, hogy a bv. bíró „eljárása során hozott végzés ellen – eltérő rendelkezés hiányában – fellebbezésnek nincs helye; ha a végzés törvényt sértő, azt hivatalból vagy az ügyész indítványára megváltoztatja”.

Ez a rendelkezés 1992. december 31. napjáig volt hatályban. Az akkori szabályozás a bv. bíró 20 döntése közül 4 döntésfajta ellen biztosított fellebbezési lehetőséget, amelyet a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa tanácsulésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírált el.

A 16. panasszal megtámadható döntés közül csupán 5 esetben rendezte miniszteri utasítás a panasz (felülvizsgálati kérelem) folytán a bv. bíró által kötelezően lefolytatandó eljárást. A további 11 esetben a panaszjog csupán általánosságban volt biztosított, ugyanakkor a bv. bíró kötelezettségét a panasz esetén sem törvényi, sem alacsonyabb szintű jogszabály, illetve utasítás nem határozza meg.

Ezt az alkotmányos sértő állapotot szüntette meg az Alkotmánybíróság az 5/1992. (I. 30.) AB határozatában, amely rögzítette, „hogy a bv. bíró döntése ellen az elítélt részéről benyújtható panasz jogorvoslat, az elítélt panaszjoga jogorvosla-

¹⁰ Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002. 31. o.

ti jog. A büntetés-végrehajtás során a bíróságokra háruló feladatokat ellátó bv bíró eljárásában is a jogorvoslati jogosultság büntetőeljárás alapelve, azaz konkrétan az elítélt azon joga, hogy a bv bíró határozatának törvényességét és megalapozottságát vitassa.”

A bv. bírói döntések többsége komoly beavatkozást jelent az elítéltek jogi helyzetébe, a büntetés célján túlmenő hátrányokhoz vezethetnek az elítélt helyzetében, kihatással vannak a büntetés/intézkedés végrehajtására, akadályozhatják az állami büntetőigény érvényesülését, ezért nélkülözhetetlen a vitathatóságuk.

Az Alkotmánybíróság hivatkozott határozatában foglaltakat a kodifikáció során figyelembe vették. Ennek eredményeként az 1979. évi 11. tvr. olyan rendelkezéssel bővült, ami 3 bv. bírói határozat kivételével megteremtette a lehetőségét a bv. bírói végzések elleni fellebbezésnek.

Természetesen nem szakított ezzel a lehetőséggel az új Bv. törvény sem. A bv. bírói eljárásokra vonatkozó általános rendelkezések között szerepel a jogorvoslati jog biztosítása. A bv. bírói határozatok elleni jogorvoslat lehetősége a végrehajtásért felelős szerv határozata elleni bírósági felülvizsgálati eljárásban hozott végzéssel szemben kizárt. Ennek oka, hogy a bv. bíró csak az elítélt javára változtathatja meg a végrehajtásért felelős szerv döntését. Ide tartozik a biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés felülvizsgálata, az elítélt sajtó útján történő nyilatkozattételével, nyilatkozata közzétételével kapcsolatos eljárás és a fenyítés felülvizsgálata. A külön nevesített eljárások mellett természetesen megilleti az elítéltet vagy védőjét a bírósághoz fordulás joga a büntetés, az intézkedés és a szabálysértési elzárás végrehajtása, valamint a kényszerintézkedés foganatosítása során keletkezett iratokról másolat kiadása iránti kérelmet elutasító határozattal szemben is.

Szűcs András megfogalmazása szerint „A bv. bíró a büntetés-végrehajtást övező jogállami garancia rendszer fontos eleme, amelynek léte az emberi jogok védelme és a büntetés-végrehajtás törvényességének biztosítása terén elért eredmények megtartása érdekében feltétlenül szükséges.”¹¹

A büntetés végrehajtás egészét, a fogvatartottak jogi helyzetét rendező szabályok megalkotásakor figyelembe vették az Alkotmánybíróság határozataiban foglaltakat. Az más kérdés, hogy a jogszabályi rendelkezések – különösen az alapvető jogokra – milyen körben és terjedelemben lesznek betartva.

Felhasznált irodalom

- Pajcsicsné Csóré Erika: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának szerepe a büntetés-végrehajtás hatékonyságának biztosításában. *Börtönügyi Szemle*, 2010/4. 1–22. o.
- Szemesi Sándor: Sok (jó) ember kis helyen? A magyar fegyházak zsúfoltságával kapcsolatos kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2. 85–88. o.

¹¹ Szűcs András: Bírói jogvédelem a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 2012/1. 28. o.

- Szili-Kis Ádám: Alkotmányos büntetőjog vagy büntetési nemek kapcsolata az alapvető emberi jogokkal. – www.blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/diskurzus/2011/1/szili-kis.pdf
- Szűcs András: Aktuális jogértelmezési problémák és megoldásaik a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban. *Iustum Aequum Salutare*, II. évf. 2006/3–4. 145–150. o.
- Szűcs András Bírói jogvédelem a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 2012/1. 15–28. o.
- Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. (Institutiones Juris sorozat)
- Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002.
- Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. (Institutiones Juris sorozat)

Felhasznált jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
2013. évi CCXL. tv. a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény
- Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény
- Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
- Az Európai Unió Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2 ajánlása a tagállamok számára Az európai büntetés-végrehajtási szabályokról
- 5/1992. (I. 30.) AB határozat
9/1992. (III.12.) AB határozat
8/1999. (IV. 23.) AB határozat
13/2001. (V.14.) AB határozat
32/2014. (XI. 3.) AB határozat